

MOZAIKOK BIBÓ LAJOS ÉLETÉBŐL

Dr. Hajdu Géza *Mozaikok Bibó Lajos életéből* című írását leánya, Barátné dr. Hajdu Ágnes olvasta föl 2004. június 5-én a hódmezővásárhelyi Petőfi Sándor Művelődési Központban rendezett Bibó-esten.

Jó estét, Hölgyeim és Uraim!

Ma délután és este Bibó Lajosra emlékezünk, ő ennek az együttlétnek is a főszereplője.

Az én tisztetem annyi, hogy felvillantsak néhány mozaikszerű képet róla.

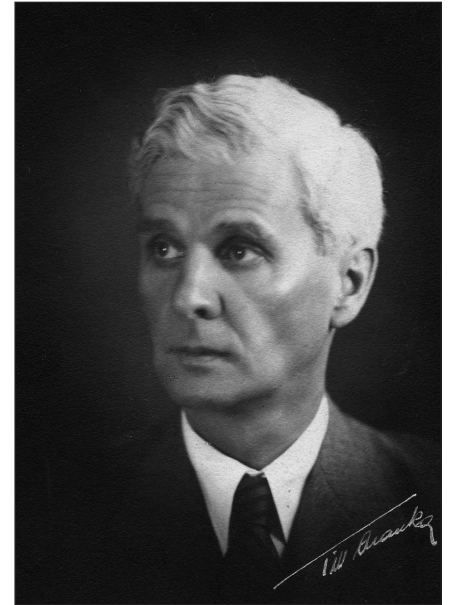
Hogyan is lehetne akár egy hosszabb előadás keretében is teljes áttekintést adni egy ember életéről, hát még arról a kevés híján 83 évről, amit Bibó Lajos megélt? Gondoljuk csak meg, micsoda idők voltak! Álmokkal teli gyerekkor, kalandozások a kőfal alatti őserdőben, az iskolák, a magára eszmélésének *A lélek megmenekül* c. regényében is megírt vajúdása, az első világháború pokla, az újrakezdés, küzdelem a méltó önkifejezésért, amely végül meghozta a sikert, elismertséget, országos hírnevet. Az újabb világháború utáni fordulat pedig a magasságokból a mélységekbe taszítást, kirekesztettséget, ennek folytán a makacs szembenállást, a soha meg nem alkuvást, végül az önkéntes száműzetést: megtérést a gyökerekhez, a szülővárosba, Vásárhelyre. Ezt úgy kellett megélnie, hogy éppen őt tekintette ellenségnek, de legalább gyanúsnak az a hatalom, amely hangoztatott elvei szerint a társadalmi igazságosságért szállt síkra. Őt, aki számos írásában a legmélyebb humánnummal, minden szemforgató szépelgés nélkül ábrázolta a legelesettebbek nyomorúságát. Ha valaki nem is olvasta műveit, de legalább tévében látta a *Mihály lovat akar* vagy *A kenyér* c. filmeket, azt nem kell erről meggyőződnöm.

A szokások szerint egy alkotóművészről úgy kellene beszélni, hogy szépen, kronologikus rendben ismertetni élete főbb állomásait, művei keletkezésének hátterét stb. Ezekről több publikációban is olvashatunk legutóbb a magnófelvételek alapján készült Vallomásaiban és a bibliográfiákban. Valamiféle összefoglalás, vagy inkább kevésbé ismert részletek felemlítése mégis idekívánkozik. Nem tagadom, mindez meglehetősen szubjektív lehet, hiszen egy percre sem tudom feledni, mennyire nagyra becsültem és szerettem Baba bácsit. Ez majd 31 év távlatában sem fakult el.

A család eredete a Székelyföldre nyúlik vissza. A Trianon előtti Magyarország legkeletibb vármegyéjének, Háromszéknek, a még korábbi Miklósvári széknek a

területére. A család egyik tagja használta a barátosi előnevet, amely mint tudjuk a nemesi rendhez tartozást jelzi. Ma ezt a körtzetet Kovászna megye néven tartják nyilván. Itt, az Olt menti Árapatakon született és élt nagyapja, Bibó László iskolamester (1820-1903). Hét gyermeke közül kettő is Vásárhelyre került. Előbb Bibó Lajos tanító, a mi Bibó Lajosunk édesapja 1886-ban, majd Endre nevű, szintén tanító testvére is 1906-ban. Az idősebb Lajos a tanítás mellett hamarosan újságírással kezdett foglalkozni, de már az itt léte első évében önálló novelláskötettel (*Hervadt levelek*) is jelentkezett. Ezt később még négy mű követte. Székely Katalinnal kötött házasságából öt gyermek született: Erzsébet, Dezső, Lajos, László és Gábor. Erzsébet szintén a tanítást választotta: a szülőföldön, Sepsiszentgyörgyön volt tanár, majd középiskolában igazgató. Dezső ügyvéd lett Vásárhelyen, a két kisebb fiú nem érte meg a felnőttkort. Lajos imádásig szerette édesanyját, de neveletésére döntő befolyása nagynénjének, a velük együtt élő Székely Rózsának volt. Ő az, aki meséivel egy általa kitalált világba varázsolta el az érzékeny fiút. Azt hiszem, nem csupán apja íráskészségének köszönhetette kibontakozó, egészen sajátos világlátását, tehetségét, hanem nagynénje csodalátó fantáziájának. Így lehetséges és hihető, hogy arra a kérdésre, mióta készül írónak, azt a választ adta: Hatévés korom óta. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének Szociológiai Csoportja hosszú kérdőívbe én írtam le ezt a választ, mert abban az időben már vak volt. Hétéves korától vagy tíz éven át valóban verseket is írt. A gimnáziumban itt, a Bethlen Gábor református középiskolában már nemcsak lírával próbálkozott, hanem halálos komolyan, bár életkorából, jelleméből fakadóan naív és hősi emelkedettséggel, drámai költeményeket is írt. Ő maga így vall erről a *Halott szerető* német nyelvű kiadása számára kért önéletrajzában: Még csupán hét éves, de titokban már verset farag, tizenöt mikor mennydörögni kezdi ártatlan utánérzéseként drámai költeményeit és tizennyolc, amikor első elbeszélése egy kis folyóiratban megjelenik.

A versek nemigen különböznek azoktól, amilyenekkel majd minden értelmes fiatal megpróbálkozik. Talán csak választékosabbak, de egyben hagyományosabbak is. Kissé erőteljesebben fogalmazva: korszerűtlenek, egy régebbi, nyilván olvasmányélményeken iskolázott stílust követnek. A drámai költeményekről már műfajukat tekintve is hasonlót lehetne mondani. Nagyon nagy ívűnek szánta őket. Ezeknek a próbálkozásoknak már a címük is árulkodik: *Az ember; A boldogok, Lenni vagy nem lenni*. Noha ez utóbbi esetében mindannyian ugyanarra gondolunk, másról van szó. A dráma Néró

BIBÓ LAJOS
(1890 - 1972)

író, újságíró
Hódmezővásárhely díszpolgára

(Fotó: Till Aranka)

(Forrás: NLVK Helyismereti Gyűjtemény)

korában játszódik és a történet ürügyén jó részt bölcséleti kérdéseket tárgyal. A világ, az élet nagy titkait ostromolja. A kis füzetben megörzött kísérletek igen jellemzőek rá, és tanulmányozásuk szinte kulcsot ad későbbi világnézetének, művészet szemléletének megértéséhez.

Az érettségi idejére azonban szakítani igyekszik a zseni stílusával. Ezt igazolja, hogy a *Nyugat* irányába tájékozódik. Egy megörzött levélfogalmazvány szerint 1908-ban ezt írta a folyóirat főszerkesztőjének:

„A *Nyugat* olvasása közben emelkedett elhatározással azon szándékom, mely a szerk. úr szívességét veszi némileg igénybe t.i.; mivel a *Nyugat* iránya és működése között actualitás áll fenn, kisebb, nagyobb novellák, versek szíves közlésére kérem a T. Szerk. urat.” A pályakezdő létére csöppet sem megalázkodó, sőt igen öntudatos fiatalember ezt a lehetőséget azonban nem kapta meg és megbántva tudomásom szerint nem is próbálkozott ismét.

Végül a prózaíró győz benne, ezt segíti a hivatástudat mellett az újságíróként szerzett gyakorlat előbb apja szárnyai alatt a *Vásárhely és Vidékénél* (1909-ben) majd a *Szegedi Naplónál* (1910-14) és a *Szegedi Híradónál* (1911-14). A háború kitorolhatatlan nyomokat hagy benne annak ellenére, hogy 1917-ben, mint elbeszéléséből tudjuk, a tüdije miatt fegyveres szolgálatra alkalmatlannak minősítik. Az addig átélt borzalomok tükrö-

zódnek későbbi írásaiban is. 1917-ben meg-nősül. Feleségül veszi Pill Arankát, ezt a nehéz sorsú lányt, aki mellett annak haláláig (1954. június 20.) kitart, pedig szinte évekig alig mozdulhatott betegága mellől.

Az első háború után előbb visszatér Szegedre, ahol rábízzák a *Szeged és Vidéke* szerkesztését. 1918 őszén, a polgári forradalom lázában Juhász Gyulával közösen *Tűz* címmel folyóiratot indítanak, amely azonban hamarosan meg is szűnik.

1919 ősze már Budapesten találja. A jó tollú hírlapírót szívesen foglalkoztatják fővárosi lapok (*Virradat, Nép, Nemzeti Újság, Budapesti Hírlap, Esti Újság, Új Nemzedék* stb.). Közben sorra jelennek meg művei. Először 1923 áprilisában 32 éves korában! *A fáklya füstölve ég* című novelláskötet, majd sorjáznak a regények, elbeszélések. Az első és talán legnagyobb sikerű drámáját a Nemzeti Színház 1925-ben mutatja be. A *juss* nyitja meg a Nemzeti kapuit további darabjai előtt is. Író-pályája csúcán sem hagyta abba soha az újságírói tevékenységet. (Ez később bizonyult igazán jó döntésnek, amikor ezen a réven kapott szerény nyugdíjat.) Rengeteget dolgozott, így valóban kikerültek keze alól rutinszerűen írt kisebb igényű, a korizlést figyelembe vevő munkák is, de soha semmi olyat le nem írt, ami lelkiismeretével össze nem fért. És ne feledjük, hogy saját szavai szerint ő teremtette meg a magyar prózai balladát. Pedig szigorú volt önmagához.

Itt, e város falai között határozta el 30 éves írói jubileumának megünneplését. Idéznek a törvényhatósági bizottság 1943. október 12-i ülésének jegyzőkönyvéből.

„A városunkban működő irodalmi körnek, a Tornyai Társaságnak leveléből öszinte örömmel értesültünk arról, hogy a város szülőltének, Bibó Lajos írónak 30 éves írói működését országos keretek között megünnepelni kívánja és ez ünnepség rendezésében való részvételre a thj. várost is felkérte.

E felkérésnek szíves örömmel teszünk eleget és készséggel ajánljuk fel az ünnepség megrendezésében való részvételünket és erkölcsi, valamint anyagi támogatásunkat, annyival is inkább, mert a Bibó Lajos írói működése, melyet az egész ország ismer és elismert, Hódmezővásárhely thj. város magyar népét mindig méltó büszkeséggel töltötte el.

Megbízunk a város polgármesterét, hogy az ünnepséget a Tornyai Társasággal karöltve és a város egyeteme képviselőjében saját hatáskörben rendezze meg

Örömmel vállaltunk eme jubiláris ünnepségen rendezői szerepet azért, mert Bibó Lajos, kinek írói munkásságát részletesen ismertetni felesleges, hiszen a munkássága hitvallás és bizonyágtétel a magyarságról három évtizedes írói működése alatt pártokon és érdekszövetségeken felülemelkedve mindig csak a magyarság és a szülőváros érdekeit szolgálta. Talán egyedüli a magyar

írók között, aki egész irodalmi munkásságát szülővárosának szentelte és Hódmezővásárhely népén keresztül majdnem valamennyi művében a keresztség legigazibb és legjellegzetesebb alakjait hívta életre.

Ő mutatta be leghívebben ennek a mi kis darab földünknek arcát, jellemét, erkölcsét és ezen keresztül mindazt, ami a magyarság fogalmát a legtisztábban meghatározza. Ezért Bibó Lajos az egész országé, de elsősorban mégis szülőföldje fiaié, s ezért kell nekünk szerető és hálás szívvel feléje fordulni.” Eddig szól az idézet.

Az ilyen fokú elismerés valakinek talán túlzónak tűnhet, de az adott körülmények ismeretében teljesen érthető.

Egyébként valóban nem tartozott egyetlen párthoz, írói csoportosuláshoz, érdekegyeztetésen alapuló szövetséghez sem. Visszautasította az irodalmi társaságokba való meghívást is. Minden külső támogatás nélkül akart előbbre jutni a tehetsége, munkája révén. Írásaiban nem politizált. Időtlen író, aki sohasem szolgált a pillanatot, hanem dühös aszkézissel egyes egyedül a minden idegen elemtől mentes, szeplőtlen művészetet írja a már említett életrajzban. Ám ez a különállás megbosszulta magát. A háború utáni támadásoktól, az új éra élharcosaitól nem volt, aki megvédi. Így az akkor szokásos igazolási eljárás folyamán a Budapesti Nemzeti Bizottság által a Magyar Újságírók Országos Szövetségéhez kirendelt 366/B sz. igazoló bizottság idézem: „újságírói hivatásának meghagyása mellett megfeddi.” Ennek ugyan semmiféle hátrányos jogi következménye nem volt, ám Bibót ez joggal sérthette. A helyzet érzékeltesére érdemes idézni a körmönfontan fogalmazott *Megokolásnak* nevezett indoklásból:

„A bizonyítás az igazolás alá vont magatartását és szerepét mindenben tisztázta. A bizottság az igazolás alá vont magatartásában nem talált semmi olyat, ami az 1080/1945. M.E. sz. rendelet 1.§-ának szellemében az igazolásnak akadálya lehetne.

A Bizottság mégsem zárkozhat el az elől, hogy az igazolás alá vontat megfeddje. Nem pedig azért, mert az igazolás alá vont Bibó Lajos értékes személyi közreműködésével, anélkül, hogy ott egyéb gyakorlatilag vétett volna az embertársai irányában való kötelessége ellen, mégis hosszú éveken át jobboldali lapok kötelékében, bár csak szépirodalmi tevékenységi körben, megmaradásával azokat a jobboldali lapokat, amelyeknek munkatársa volt, fémjelzte, a közönséget megtévesztette, vagy saját lelkivilágát vagy az illető lapok gondolatvilágát illetően. A közönségnek vagy azt kellett gondolni, hogy az igazolás alá vont az illető lapok magatartását és szellemét magáévá tette, vagy olvasva az igazolás alá vont írásait, kedvezőbb véleményének kellett kialakulnia az illető lapok gondolatmenetéről, mint amilyen az illető lapok az általuk kifejezett propagandával és gondolatokkal

megérdemelték. Kelt, Budapesten, 1946. július 16-án.”

Nem ez volt hát az egyetlen ok, ami miatt a háború után csak átmenetileg tudott újságírói gyakorlatot folytatni. Nem hódolt be semmiféle kecsegtetésekre, mint számos pályatársa tette, akik jobb meggyőződésük ellenére nagyon is irányzatos művekkel szolgálták ki a hatalom ízlését és érdekeit. Vajon választhatott volna-e más utat is? Aligha. Nem fért volna ez össze tiszta jellemével. Ez a tisztaság, szinte gyermeki üdeség sugárzott belőle. Nem véletlenül maradt meg gyerekkori beceneve Baba - késő öregségéig, amikor Baba bácsi lett. A korán hófehérré vált dús haj koronázta finom vonású arca is ezt erősítette meg azokban, akik ismerhették.

Nem fennhéjázó, de izzó hazaszeretetét is ilyen módon, szinte gyermeken fantáziálva tárta föl egyszer. Arról mesélt, felsőbb erők birtokában, ha hatalma lenne, mit tenne azért, hogy országa népén segítsen, a mélységekből fölemelje. Minden este elmondott imájában nemcsak hozzátartozóira, hanem minden magyarra kérte az Úristen áldását.

Budapesti utolsó időszakában már nem próbálkozott írásaiból megélni. Vállalt többféle, egyáltalán nem neki való nehéz fizikai munkát. Lakását, a Tisza Kálmán tér 15. alatt bombatalálat érte, megmaradt tárgyai, könyvei eladásával enyhítette nyomorukat. Hova is mehetett volna, mint haza, Vásárhelyre? Már korábban megkísérelte visszavásárolni a Zrínyi utcai szülőházát. Majd mikor ez nem sikerült, megvette a Kistópart utca 36. sz. házat; a telekkönyvi bejegyzés 1943. augusztus 9-i keltű.

Itthon is dolgozik, amikor csak tud, de nagyon kevés pénzből kellett megélniük. Megint elmegy fizikai munkásnak. Munkakönyvének tanúsága szerint 1953-ban a Levelényi Állami Gazdaság vajhāti üzemegységében aratja a rizst. Nem bírhatta sokáig az akkor 63 éves, egyébként sem erős szervezetű férfi a nehéz munkát. A földméről is dolgozik egy ideig, de itt sem maradhat két hétnél tovább.

Első felesége halála után ismét megnősül, elveszi a hadiözvegy Diószegi Lajosné Szőke Erzsébetet (édesanyám húgát, aki ma is él, 93 évesen fiánál, Diószegi Lajosnál Kaliforniában). Erzsike néni, a családnak Böske, szeretettel veszi körül. Példászerűen gondoskodik róla, késő öregségében is, amikor vakon már nagyon kiszolgáltatott lesz.

Visszatérve azonban az ötvenes évek második felére, amikor végre néhány folyóiratban megjelent írása után a megyei lap közölni kezdi folytatásokban *Emlékezés a régiékről* című sorozatát, új lendülettel lát munkához. Az újság azonban, nyilván kívülről érkezett figyelmeztetésre, váratlanul megszünteti a sorozatot. Érdeklődésére kitérő válaszokat kap. Jogos felháborodásában bepereli a lapot, hiszen ő teljesítette a föladatot, jár a honorárium. A reménytelen-

nek tűnő pert, dr. Simonffy György remek taktikájának köszönhetően végül megnyeri, de ezzel el is veszti az itteni megjelenés lehetőségét.

1955-ben már elkezdődött egy új műve kiadásának előkészítése, de a kiszedett és korrigált hasábokat az 1956-os forradalom utáni szigorodás miatt ismét szétdobták. Végül 1968-ban jelenhetett csak meg válogatott novelláiból a *Subások* című kötet, és 1972-ben még kézbe vehette az *Anyám* 4. kiadását. Ám így is több eredeti műve kéziratban maradt: regények, elbeszélések és egy színmű is.

Elhagyatottságában szívesen fogadta a hozzá gyakorta látogató fiatalokat, festőket, irodalom után érdeklődőket, egyikük-másikuk maga is írói, költői ambíciót táplált. Míg tehette, cukrászdába (Tiszavirág), vendéglőbe (különösen a Sasba és a Tiszába) is eljárt. Kevés italfogyasztás mellett hosszú-hosszú beszélgetések folytak késő éjszakáig. Hogy miről? Mindenféléről, főleg az irodalom s az élet kérdéseiről. Érdekes lenne olvasni, milyen feljegyzés készült ezekről a belügyi hatóság számára. Azt, hogy ki volt a téglá a beépített besúgó, nem kutattam, már nem is érdekel, de az biztos, hogy volt és jelentett. Csakúgy, mint a másik szellemi központnak számító Galyasi Miklós körében is.

Amikor betegsége súlyosbodott, felesége jelenlétében kettőnket, dr. Kószó Pál főorvost és engem bízott meg, hogy gondoskodjunk a végakarátának megfelelő temetésről. Azt kívánta, hogy hamvainak elföldelése a lehető legszerényebb körülmények között történjen. Ne legyen sem egyházi, sem világi, hagyományos szertartás. Tette ezt annak ellenére, hogy mélységesen hitt az Úristen végtelen hatalmában és jóságában, de az egyháztól, mint minden szervezet-től, távol tartotta magát. Így aztán, amikor 1973. november 17-én a Dilinka temetőben nyugalomra helyeztük, csak a szűk család és néhány barát jelenlétében a ravatalozó csukott ajtaja mögött hangzott föl magnóról Erkel *Hunyadi Lászlójának* gyászindulója. Farkas László kiváló amatőr előadó olvasott fel Bibó Lajos vallomások, gyönyörű szövegeiből. És végül szintén magnóról, Steiner Béla zenetanár előadásában, a reformátusok hagyományos temetési éneke, a 90. zsoltár: *Tebenned bízunk eleitől fogva*.

Ezt követően a ravatalozó előtt, most már minden ott lévő jelenlétében Fábrián Zoltán, a Magyar Írók Szövetségének titkára, a sírnál pedig dr. Sipka Sándor egyetemi adjunktus búcsúztatta el.

Befejezésül, kommentár nélkül álljon itt egy levél, amely jól jellemzi mind címzettjét, mind íróját.

Hajdu Géza

EGYETLEN ASSZONY — 1932.

N. Tasnády Ilona és Petheő Attila

Történik az Alföldön májustól - szeptemberig.

SZERZŐ: BIBÓ LAJOS

(Forrás: NLVK Helyismereti Gyűjtemény)

Kedves Lajos bátyám!

Hetek óta készülök Hozzád. Az új könyvedet, a Subások-at akartam megköszönni. Megköszönni, hogy újra olvashattam komor írásaidat, megköszönni, hogy negyvenöt esztendő után végre megértettem Tornyait, a Bús magyar sors-ot, mert Te, a szó Tornyai Jánosa megmagyaráztad.

Talán minden nyomtatásban megjelent írásodat ismerem és két-hármat bizonyosan a kézírataid közül is. De úgy látszik sok-sok idő kell ahhoz, hogy megérjenek bennünk a dolgok. Több mint egy emberöltő köllött hozzá, hogy az ecset Bibó Lajos és a szó Tornyai Jánosa egyetlen alakká ötvöződjének bennem, mikor a magyarság sorskérdéseit vallatom. Ti ketten láttatok csak a bajok, a kérdések gyökeréig, ti ketten vetettétek fel a felelősség kérdését, akiket a gyökértelen emberek és a gyökértelen társadalom megpróbáltak agyonhallgatni, de ime, ahogy a népünk mondja - az elásott kincs fölött ott imbolyog a lidércfény és előbb-utóbb fölveti azt.

Legyen a Subások olyan lidércfény, amely sorra megáll minden elásott magyar kincs fölött, hogy az utánunk következők megtalálhassák és velük, értük törvényt telessenek e maroknyi nép minden ellenségén.

Szeretettel köszönt híved: Galyasi Miklós